

A SZULÓFÖLD KÉPE GYERGYAI ALBERT MUNKÁSSÁGÁBAN

A nagytudású író, irodalomtörténész, az Eötvös Collégium diákja, később tanára, 1950-től nyugalombavonulásáig a budapesti egyetemen a francia irodalom professzora, a szakmabeliek és korunk művelt olvasói számára a legutóbbi évtizedig elsősorban La Fontaine, Montaigne, Villon, Balzac, Flaubert, Proust fordításairól és kitűnő esszéiről, irodalomtörténeti dolgozatairól volt ismert. Három ízben kapott Baumgarten-díjat, 1937-ben Francia Becsületrendet, 1970-ben Állami Díjat. 1971-ben megkapta az egyetem Gyémántdiplomáját, s 80. születésnapján a Szocialista Magyarországért érdemrendet. Nyugalombavonulása után kezdte írni életrajzi regénytrilógiáját (*Anyám meg a falum* – 1971; *A falutól a városig* – 1979; s szinte haláláig dolgozott a jelenleg még kéziratban levő 3. kötetten, melynek címe: *A várostól a viláig*). Nagysikerű esszé és tanul-

mánykötetei (*Klasszikusok* – 1962; a *Kortársak* – 1965; *A Nyugat árnyékában* – 1968; *Késői tallózás* – 1975) után vers és műfordításgyűjteményt (*Ősz és tél között* – 1974) jelentetett meg és írt gyermekverseket (*Dorottya Visegrádon* – Bp. 1975.). Szerkesztette, bevezető tanulmánnyal látta el és részben fordította az *Ima az Akropoliszon* c. kitűnő francia esszégyűjteményt. (1977.) Ifjúkorától tervezte egy Racine monográfia írását, s bár több évüzedet át az utolsó hetekig hatalmas filológiai apparátussal írta Flaubert-ről szóló könyvét, nem tudta teljesen befejezni. Elkészült viszont kórházi betegágynán Proust nagy művének az *Eltűnt idő nyomában*-nak 3. kötetével a *Guermentes-zel* (1937-ben fordította a *Swann*; 1939-ben a *Bimbózó lányok árnyékában* című kötetet). Az esszé műfajának, s a magyar fordításirodalomnak XX. századi nagy örege, kortársunk maradt.

Dolgozószobájában

Gazdag életművet hagyott ránk. Életútjának részletes megismerése, embersége titkainak feltárása mindnyájunkat gazdagíthat. 1981 nyarán 88 évesen tért meg végleg Nagybjajomba, a szülőfalu földjébe.

Gyergyai Albert 1893. január 20-án született Nagybjajomban, Somogy megyében. „Nincs szülöm, se szülöttem, csak te, s úgy térek meg mindig hozzád, mint gyermek az anyjához, mint madár a fészkére, mint a tékozló fiú, ha egyszer elpazarolta örökségét...” – írta túl a nyolcvanadik életévében. 1968-ban Nagybjajom díszpolgárává választotta. Szavait a szülőfalu irodalombarátainak emlékezete mellett magnetofonszalag is őrzi: „Ha azt mondom, hogy örömmel jöttem Nagybjajomba, ez csak közhely. Holott azt szeretném mondani, hogy sehova se jövök olyan nagy örömmel, mint Nagybjajomba. 75 éves vagyok, nem merem állítani, hogy bejártam a világot, de jártam már pár európai országban. Le is telepedtem egy-egy nagy külföldi városban, ma is örömmel utazok külföldre ha meghívnak, vagy ha módom van rá, de merem állítani, hogy sehova se jövök olyan szívesen, olyan örömmel mint Nagybjajomba. Itt születtem; a szülei házon kívül azt hiszem nincs hely a világon, amelynek többel tartoznék, mint Nagybjajomnak. Ezt majd egyszer hosszabban is szeretném kifejteni, hogy mit ad a szülőföld az embernek, és hogy az ember megadja-e, visszaadja-e, a szülőföldjének mindazt, amit kapott tőle. Én itt tanultam meg az életet; itt tanultam meg az első emberi közösségnek a mivoltát, egy község, egy falu mint Nagybjajom, már előttem is létezett és utánam is fog létezni. Vagyis az én múltó és elszigetelt életem csak olyan, mint egy kis hullám egy nagy vízben. Nagybjajom megvolt, Nagybjajom meglesz ezután is, viszont én csak egy vagyok a sorban azok között, akik annak idején itt, ezen a helyen, ahol mint egy régi Árpádkrónika mondja »jó vizet, jó fűvet, jó legelőt találtak«. Megtelepedtek az első nagybjajomiak, azóta a maguk módján, a maguk képessége szerint szép, nagy virágzó községet alapítottak. Ennek a községnek ismétlem, igen sokat, majdnem mindent köszönhetek. Itt jártam iskolába hat esztendeig. A szüleim szegények voltak, s nem mehettem mindjárt a 4. osztály után a városba. Itt tanultam meg írni és olvasni. Itt tanultam meg az embereknek a mibenlétét; az emberséget. Ha a gyermekkoromra gondolok, csupa szeretetet látok magam körül. Nemcsak a házban odahaza, nemcsak az iskolában a gyerekek, nemcsak a szomszédok, a jó szomszédok szerettek engem gyermekkoromban, hanem az az érzésem, hogy a fák meg a madarak, meg az egész természet. Nagybjajomban ez mind azért volt, hogy neveljen engem, hogy embert csináljon belőlem. Hogy ez mennyire sikerült, nem a nagybjajomiak, nem az iskolatársak, nem az iskola büne,

vagy érdeme, hanem a sorsé. Nagybjajomnak köszönhetem, hogy megszerettem a természetet, sehol én a természetet olyan szépnak nem láttam a fáival, az erdővel, a madaraival, a növényeivel, mint Nagybjajomban. És ma is akárhová megyek, akármilyen királyi parkba, akármilyen csodálatos vidékre, mindig Nagybjajom jut az eszembe. Emlékszem, egyszer ismerősökkel ott ültem a Genfi-tó partján és néztük szembe a Savoie-alpokot, 2–3 ezer méter magasakat. Egy barátom budapesti, aki mindent Budapesthez mér, mint ahogy én Nagybjajomhoz, azt mondja: »szép-szép, de van ez olyan magas, mint a mi Gellért-hegyünk?«. Nem kell mondanom, hogy óriási különbség volt ugye a kettő között. Így vagyok én Nagybjajommal is, minden szép, de van-e olyan szép, mint Nagybjajom volt? El tudnám mondani, hogy kik vezettek a kezemet gyerekkoromban, kik voltak első barátaim, milyen könyveket olvastam itt akkoriban. Három igen sovány kis könyvtár volt itt; a Kaszinónak volt egy könyvtára, a Legényegyletnek és a község-házának, s mindegyikből hoztam a könyveket. Ezek neveltek engem, ezek tettek engem íróvá...”

Erről a meghatározónak bizonyult bajomi indításról szól *Anyám meg a falum* c. regénye. Önéletrajznak, regényes önéletrajznak is nevezhetjük. (Ő ezt az utóbbit találta a legmegfelelőbb műfaji megjelölésnek.) „A szülőföld tájszólása a szellemben és a szívben éppúgy megmarad, mint beszédünkben” La Rochefoucauld szavai rá is jellemzők. Szávai János figyelte meg, hogy az önéletrajz mai népszerűsége a fikatív irodalom hitelének csökkenésével kapcsolatos.¹ Az embereket világszerte egyre jobban érdeklik azok az első személyben írott történetek, melyekben a szerző nagyobb távlatból számol be a valóságnak megfelelően. „Minden önéletrajz szubjektív. Nem a társadalmi fejlődésből (emberi fejlődés), hanem hogy egy adott fejlődésen belül az ember miként talál magára, vagy veszt el magát” – írta a 86 éves Lukács György, amikor élete utolsó hónapjaiban „*Megélt gondolkodás*” (Gelebtes Denken) címen – nagyrészt németül – papírra vetette életrajzát.² A valóság iránti szubjektív érdeklődést megtartó filozófus számára „elveztek már a kora ifjúsághoz kötő kontaktusok” az önéletrajz így kizárólag a továbbadásra érdemes életpálya emlékezete. „... Itt a marxizmus legmélyebb igazsága: az ember ember-réválása mint a történelmi folyamat tartalma, amely – sokféle változatban – minden emberi életpályán megvalósul. Az életvitel: harc a (valódi!) kíváncsiság és a hiúság között. A fő teher a hiúság: a partikularitáshoz köti az embert...” Lukács amikor élete központi kérdésének a „harc a marxizmusért” törekvést jelölte meg; tulajdonképpen a „légy az, aki vagy” életelvet igazolta. Alapvetően fontos a saját személyiség fellelésének, vagy elvesztésének önéletrajzokban történő megfogalmazása. Gyergyai egy átlagos emberi élet végén tekint vissza ugyanazon élet

1. Szávai János: Az önéletrajz. Bp. Gondolat 1978. 9. p.

2. Id. Kritika 1981/1. p. 28.

kezdeteire." Arra a kérdésre, hogy mikor érik utól az embert a szülőföld emlékei, Gyergyai valahogy így válaszol: Sosincs késő, hogy utolérjem... Egyszer mindenképp... Gyergyai elmondja, hogy az emberi személyiség kiformalódása szempontjából a gyermekkor fontosabb, mint az érett férfikor alkotó évei. Lírai emlékalbumának „furcsa és kedves figuráiról” írja: „beleivódtak vérembe és csontjaimba, beszédmódomba és emlékezetembe, meglátogatnak álmaimban és merengéseimben”. „Látszólag apró és jelentéktelen dolgokból áll össze a gyerekkor és a szülőföld képe a könyvben...³ Az első világháború előtti Magyarország falusi társadalmi milliője a háttér. Az akkoriban (1914 évi adat!) 5034 lakosú, 801 házból álló nagyközség lakosságának 90 százaléka mezőgazdasági munkával foglalkozott, a föld nagyrésze néhány birtokos család kezében volt, néhány iparos (borbély, asztalos, cipész, kovács), kereskedő (vendéglősök, vas- és vegyeskereskedők), középosztálybeliek (tanítók, papok, az elöljáróság tisztviselői), s a környező puszták lakói tették még tarkábbá a falu társadalmi képét. Persze nemcsak vagyoni szempontból tagozódott a község, hiszen a falut kettéválasztó Fő út (akkor Klinker vagy Kongó útnak nevezték) egyik oldalán a katolikusok (Kaposvár felől jövet jobbról) a másikon a reformátusok laktak. A községhez tartozó lakott helyek: Balaskó-pusztá, Csikota-pusztá, Felsőkak-pusztá, Homok-pusztá, Koroknya-pusztá, Nagybalogd-pusztá, Lók-pusztá, Lencsen-pusztá, Földhíd-pusztá, Kis-pusztá, Madársára-pusztá, Sápá-pusztá, Újház-pusztá, Pálmajor és Sárítóg. (Jelenleg négy pusztán él több család: Felsőkak, Balaskó, Homok és Pálmajor).

Az egykor vármegyeközpont Bajomba a pusztaiak áruikkal jöttek, s a falusiak Gyergyai emlékezete szerint úgy néztek rájuk, ahogyan az „Urbs népe nézhetette a provinciák barátait”.

Virág Benedek a birtokosnemes; Sárközy István a nemzeti művelődés egyik legkiválóbb korabeli mecénása, és Pálóczi Horváth Ádám falujában (ahol egy időre Csokonai is otthont talált) „a kies magyar Helikonban” vagy ahogy később Takáts Gyula írta: a „bajomi Helikonban” békében élt egymás mellett a magyar, délszláv és sváb; a pápista, kálamista és zsidó.

„Szükre húzott optikával” ábrázolta Gyergyai ezt a bajomi mikrovilágot. Családja tagjait, s a falusi társadalom jellegzetes alakjait. A szeretet nem szépi érzelgőssé az emlékeket, kritikai megjegyzései ugyancsak elevenbe vágnak, ír sérelmeiről is.

„Ami vallomásmot illeti a falumról, talán ez a legőszintébb, a legspontánabb könyvem, mert a falumat, a szülőfalumat ma is nagyon szeretem, ma is nagyon ragaszkodom hozzá, mert olyan, mint egy elveszett paradicsom, ahol mindenki jó volt hozzám, ahol mindenkit ismertem, ahol az emberi közösséget

először tanultam megbecsülni és megszeretni... S kinek tartoznék több hűséggel, mint szülőanyámnak, s szülőfalumnak, hisz tőlük való mindaz a kevés, ami ma is a lelket tartja bennem, ami ma is erőt ad minden bajban, és ami a legsötétebb szomorúságban is felderít. Miért szölok róluk ilyen későn? talán mert tőlük tanultam és nagyon is eltanultam, anyámtól is, a falumtól is a falusi félnépséget, tartózkodást vagy szemérmességet, a türelmes sor-somra várást, s azt a népi bölcsességet? vagy évezredes babonát? hogy egyszer mindent megérünk, hogy amit ránk bíztak, azt elvégezzük, és hogy senki se hal meg, amíg sorsát be nem tölthette...”⁴

A könyv helyenkénti szociografikus jegyei szembeötlőek. Ezeket a jegyeket fellelhetjük rögtön a visszaemlékezés első fejezetében, mely mint a címében jelzi a szerző: „előszó vagy bevezetés helyett” íródott. Felsorolja Nagybjom legjellemzőbb adatait, a társadalmi mozgások fő irányait. Megismerkedünk a környezettel, vagy fogalmazhatnánk úgy is: az emlékek terével. Kirajzolódik a lakosság rétegződésének szerkezete is, amely a következő fejezetekben új s új adalékokkal gyarapszik. Egy számunkra új világgal ismerkedhetünk meg, s helyenként már-már úgy érezzük, ha visszaforgathatnánk az időt, s végigmehetnénk a századforduló táján e nagyközségen, sok-sok ismerőssel, baráttal találkozhatnánk. Látszatra szép ez a világ, hol mindenki tudja hova tartozik, kit tekinthet barátjának, kitől várhat ellenségeskedést, mindenki tudja kit hívhat meg vizitbe, ott milyen ételféleségeket lehet, sőt kell feltálatni. Egyszóval: szigorú, ám szabályos világ ez, mely mégis magában hordoz egyfajta kegyetlenséget, reménytelenséget. Mert a hagyományokat, ősi törvényeket megszegni nem lehet, a régi beidegződéseket a köztudatból kiölni lehetetlen.”⁵

A család hagyta a legmélyebb nyomot az íróban. Közülük is legélesebben édesanyja alakja. Minden pillantása, amit a családon túli világra vet, — öhozá kanyarodik vissza. A hét gyermekéért nélkülöző, a családért sokat tűrő asszony vágyai elfojtódtak, álmai megszükkültek. Szenvedélyei csak néha törtek ki a mindennapok gondjaiból. A gyerekek mellett új ruhára ritkán jutott, s legfontosabb szellemi tápláléka: a színház is költséges szórakozás volt. A csak a család gondjaival törődő csendes tanítóné, ha színházról esett szó, ábrándos, rajongó, szépségre vágyakozó nővé vált, kinek műértése elbűvölte fogékonylelkű kislát. (Mint fehérhajú özvegyasszony utolsó budapesti útján színházba járt, fogékonysága, nyitottsága ekkor is a régi volt.) Mindenkit elbűvölt szerénységével, veleszületett egyszerűségével és kedvességével; s jobban vonzódt a szegénysorsú távolabbi rokonaihoz mint úrhatnám hugához. Major és Pap néni közelebb voltak hozzá, mint úri barátnői. Meghatottan mutatja be Gyergyai; miként vált egy-

3. Tüskés Tibor: Szülőföld és irodalom. Somogy. 1974/3. p. 21.

4. Jelenkor. 1977/10. 919. p.

5. Szügyi-Varga István írása. Vaspróba '79. Kaposvár, 1980. p. 154.

gyé édesanyja a falu életével, hogy fogadta el feltevételek nélkül szokásait, annak iratlan törvényeit. „Anyám a falumat is jelenti, s hogy falumat ezt az első eleven emberi közösséget anyámon át, anyám szemével velem együtt láttam és szerettem meg, hogy gondolni sem tudok rájuk elvontan és külön-külön, és ha festő volnék, vagy anyámat festeném meg mögöttem falum távlatával, vagy pedig falumat sűríténem anyám harmatpiros arcába, szelíd és eleven mosolyába, széles fekete kötényébe, s meleg »beliner«-kendőjébe.”

A másokkal, a mégoly nagyokkal való foglalkozás közben szeretteire, gyermekkora világára emlékezik bizonyítva, hogy az élet, a körülöttünk élők szeretete meghatározója az irodalom szeretetének és értésének. „A kötet megszületését Illés Endrének, a mai kor Osvátjának, írók felfedezőjének köszönhetem. Amikor rábeszélte, hogy adjam közre elszórt esszéimet, megkérdezte, miről írnék legszívesebben. A gyermekkoromról, válaszoltam. Az esszéket általában nehezen és lassan írom, de az »Anyám meg a falum« szavai, mondatai gyors egymásutánban folyamatosan kívánczoltak ki belőlem.”⁶ – nyilatkozta Gách Mariannak. A visszatekintésben sorra villannak fel a kisgyermek képzeletét megragadó érdekes figurák, a számára jelentős események. Szinte szociográfikus pontossággal ír a falu fekvéséről, társadalmi rétegződéséről. Nagybojornak nincs történelmi emlékhelye, szép várromja, neves kirándulóhelye csupán a Letenye-tó, amidben fürdeni sem lehetett. Felemás büszkeséggel írja: „A falu, egy somogyi nagy falu, sohasem lesz turistaközpont, mert semmi nevezetessége nincsen, de a falubeliek jól érzik magukat, együtt érzik magukat... úgy érzem, ha más nem, a falum meg fog emlegetni halálomig, és talán halálom után is; sírhelyem is vár ottan készen és díszpolgára vagyok a falumnak, amire nagyon büszke vagyok!” Híven tükröződik a regényben a század eleji dunántúli kisközség hangulata, a feltörekvő, magának teret követelő polgárság harca az egyre lejjebb süllyedő „úri világgal”. Bár erre a világra mindig tisztelettel nézek, akkor is ha nincsenek jobb módban a száz holdon gazdálkodóknál, s ha gyermekeiket orvosokhoz, patikusokhoz is adják feleségül. Megjelennek a szép fehér, bokáig érő gyolcsogatyában járó legények, a bő szoknyát („levest”) viselő asszonyok, akik a bő szoknyához családi tragédiák, szűkölködést, szegényt egyként eltakaró ráncos kötényt hordanak. Beláthatatlanul nagy és kiismerhetetlenül gazdag ez a világ egy 15 éves kamasz számára. Ebből a világból emel ki egy-egy arcot, embersorsot, Kalló Etel alakját a „vaskos, kemény fekete” házvezetőnőt, Rozikát, a legendás parasztkurtizánt. Az emlékek távolából szerető rajongással beszél róluk. Etel erőszakos egyénisége rányomta bélyegét a kispénzü tanítócsalád életére. Nem pusztán házvezetőnő volt, hanem a kisfiú ne-

velője is, ösztönös formálója, bevezetője a cseléd-sorban élők, a kiszolgáltatottak világába. Anyjának bizalmasa, talán tanácsadója. A líraian rajzolt sorok bemutatása révén Gyergyainak sok lehetősége van a kor atmoszférájának megidézésére is. A Jókai olajnyomat a falon, a pozsonyi patkó, a méta, a tánciskolai koszorúcska, boston, az *Új idők*, a *Hét*, a körülötte lévő tárgyi valóság, a századforduló pillanatait – ma igazán látjuk: nagyon tűnékeny pillanatait – idézik. A korabeli köznapok analitikus elemzéseit olvashatjuk.

A címek és rangok uralmának világát; amikor a kézfogásoknak misztikus értéke volt, amikor a gőg és a rossz becsvágy uralkodott, amikor a megalkuvás és fősvénység úgy pusztított, mint a tüdővész. Mégsem a társadalomkritikai hangvétel erősödik fel, hanem egy kis közösség által teremtett értékek mármár elégikus hangvételű igenlése. Idilli ábrázolásának hatása stílusában rejlik. Kifejezéseiben sohasem keresi a váratlant, a meglepőt. Gyakran oldalnyi mondatai nemcsak információkat, hanem érzelmi-gondolati reflexiókat görgetnek. Ezek az áttetszően világos, lebegésükben könnyed mondatfolyamok ritmusukban is hibátlanak. Gyergyai mondatai sohasem sugallnak kiábrándultságot, emlékei között keresgélve – bár leír mindent, ami megrohanja – szépséges példákat talál, melyek majd igazolni fogják makacs sejtését: „mintha az ember jobb volna, mintsem maga is hinné magáról”.

Bemutatja hogyan élnek ott az emberek, ahova „csak a füstje jutott el annak, ami máshol tág tűzhelyen magos lánggal lobogott”.

Az *Anyám meg a falum* sóvárgás a mindörökké eltűnt közösség, a századforduló falusi szokásainak rendje, békéje, nyugalma után. A falu után, ahol mindenkit ismert és szeretett, s ahol őt is mindenki szerette. Fenyő István figyelte meg, hogy egy „elvezett paradicsomot” minden ellentétet harmóniába oldó egykori édent jelenít meg előttünk a visszaemlékezés. Ebben a líraisággal átítatott prózában kitüntetett szerepe van a színeknek, szagoknak. A szürkeségben is színes köznapi világ ábrázolt alakjainak prousti áttűnései, a filmszerűen – pontosabban ál-lóképszerűen –, vetített arcok és sorsok, gazdag értelmi és érzelmi töltésű meditációkkal váltakoznak.

„Rejtett időszerűséget az ad a könyvnek, hogy pedagógiánkban (legalábbis annak gyakorlatában) publicisztikánkban, sokszor még művészetünkben is, gyakran túl rövidre zárjuk az egyes ember és a társadalom kapcsolatát. Így aztán nemegyszer háttérbe szorul, jószívetel kiesik, vagy éppen vallásértékek ki-sajátításban részesül az a szűkebb, de a mindennapi élet, s a személyiség kibontakozása szempont-jából is oly fontos erkölcsi övezet, amelynek normái-hoz igazodni mégiscsak mindannyiunk állandó kö-telessége.”⁷ Gyergyai persze egy szót sem ír kötelességekről, nem használ kategorikus imperatívuszokat;

6. Gách Mariann: 19 kérdés Gyergyai Alberthez. Film, Színház, Muzsika 1978. 9. 6–7. p.

7. Tóth Dezső írása. Kritika 1973/6.

egyszerűen írja regényes életrajzát, s mert tudja sok kérdése megválaszolódik majd a következő fejezetekben (kötetekben); képes elhítni velünk is, hogy ott ahol nem talál választ, az idő múlása állítja majd helyre a kívánatos egyensúlyt.

Szegő (Schlesinger) Ignác izraelita tanító és Krausz Fanny gyermekének gátlásaihoz, szorongásaihoz hozzájárult gazdagabb társaihoz való ellentmondásos viszonya. Ezért is tagadta a látszategyet-értések, a hazug harmónia világát.

Az írói módszer lényegét jelenti, hogy meg sem kísérli a kronológikus rendben haladást, hanem az egymást előhívó, egymásnak felelő emlékek rendje szerint ír. „Memóriája kitűnően működik a részletek felidézésében is, de választott módszere az elbeszélő technika igényli ezt. Színes kibogozhatatlan gombolyaghoz hasonlítja az emlékek tömegét, melyből óvatosan, remegő ujjakkal kell kikeresni egy-egy szálát, kétkedve vajon az igazit fogja-e, s félve, hogy hirtelen elszakadhat.”⁸ A „temps perdu”-t kutatja idő és emlékek rétegei alatt, nosztalgiával idézi fel, ami már nem tér vissza. A részleteknél nem akar túlzottan elidőzni, de alkalmanként megismétli mai kérdését: Él-e még? Vajon mi van vele? Mi lehet velük ma? A kérdésre adott válaszok mindig több ágra szakadnak, jelezvén az eltelt hetven egynéhány esztendő, s jelezve egyben az alternatívákat: sokféle lehetne továbbindulni az emlékezés ösvényein. Gyergyai írásművészetének talán a kulcsát találhatjuk abban a gyakorlatban, hogy az olvasóval tökéletes egyetértésben választja – úgy tűnik – azt a szálát, melyen néha úgy érezzük kerülőutakon közeledünk a múltból a mába.

Önéletrajzot írt mint Déry Tibor, Vas István, Bernáth Aurél, – egyben a magyar századforduló világról vall, olyan hitelesen, mint Bródy és Ambrus. (Somogyról Takáts Gyula írt így a *Polgárjelöltekben*.) Az ő világa mégis elsősorban Krúdy tollára kívánczik, még pontosabban impresszionista festők ecsetére, Huszárk Zoltán kamerája elé, (bár a filmszerűség is inkább állóképek vetítését jelenti). A képek nem vágásokkal, bántó megszakításokkal – finom leheletszerű áttűnésekkel, halványuló, erősödő színekkel –, lényegévé válnak a műnek. A szavak teasüteményként omlanak el a szánkban – miként Marcel Proust írásában. Ebben a líraisággal átítított prózában a színeknek, szagoknak is kitüntetett szerepe van. Levendula, rozsmaring és verbéna illat lengi be ezeket az írásokat.

Amikor Gyergyai tünődéseit olvassuk, mai gondolkodásának látóhatárát ismerjük meg elsősorban. Lírai vallomása az öröklött szokásrendről, a tisztasze-génységben egymásra utaltak világról azt is megmutatja, hogy eleven közösség épül a mégoly magányos emberek köré is.

(Gyergyai Párizsban élt és dolgozott, mikor anyja halálhírére vette. Bölcs rezignációval az elkerülhetet-

lenbe beletörődve munkába termetkezett. Azután egy reggel a Parc Montsouris hársai alatt szívébe fúródott a fájdalom „oly erővel, hogy le kellett ülnöm a legközelebbi padra, s törni a fejem, mi történt velem, miért ez a vonagló és mindent elsötétítő izgalom. Percekig tartott, míg rájöttem: a hársillat már nem élő anyámat juttatta eszembe, az iskolaház előtt, az utcán hársfasor virult az árok szélén, s anyám nyaranként teli zacskóval szárított a virágából, hogy aztán télen minden este herbateát főzzön belőle...”)

Az *Anyám meg a falum* sikerkönyv lett. Bajom is felfigyelt az önéletrajzi regényre. (Már 1968-ban díszpolgári cím adományozásával köszönte meg az író „hazatalalását.”) Ami még ennél is fontosabb, alig akad család Nagybjomban, ahol nem őriznék a könyvespolcokon Gyergyai könyvét. Az *anyám meg a falum* nem önálló könyv. Már megírásakor egy trilógia első részének tekintette. 1979-ben jelent meg a regényes életrajz második kötete *A falutól a városig*. Elsősorban a századeleji Kaposvárral ismerkedtünk meg, melyet sohasem szeretett, ahol gátlásokkal, szorongásokkal telítődött, de amelynek ábrázolása, emberi melegséget sugárzó bemutatása szemlátomást mégis gyönyörűséget szerzett neki. „A szeretet, melyet Gyergyai az élet nélkülözhetetlen kovászának mond, nála sohasem puszta érzelmesség, hanem cselekvés, termékeny emberi kapcsolat, viselkedés, és tett, amely éppen olyan egyszerű, mint a legtöbb házi munka, mint a szövés, a kenyérsütés, a gyomlálás, vagy a kötögetés”⁹ – látta meg az *Anyám meg a falumról* elismerő kritikát író Tüskés Tibor Gyergyai szépprózájának talán legjellemzőbb vonását. Aki szeretettel megáldott ember és író, s oly sokat tud a világról, mint az idős professzor, az nyilvánosan is meri vállalni meghatottságát; annak soraiban a bánat és könny érzékenységgé nemesedett. Ifjúkorában írta: a föld legnagyobb csodája az ember. Nos, ma is megindultan áll minden megnyilvánulása előtt. Nagybjomi emlékekkel folytatódik – egyben kezdődik – a kötet, s csak azután következik az első kötetben vázlatosan már megelölegezett városportré. A fejlődő, Kanizsával, Péccsel rivalizáló Kaposvár történelmileg hiteles társadalomrajza után olvashatunk a gyerekkori olvasási láz megerősödésének körülményeiről, miként jutnak hozzá a főgimnázium tanári könyvtárából Arany, Petőfi, Vörösmarty, Eötvös, Tompa, Goethe, Heine, Spinoza, *A hét* és az *Új idők* példányai mellett Gyulai és Péterffy kritikái, Taine, Carlyle, Emerson kötetei. Az olvasás mellett szomjason tanulja az idegen nyelveket, szüleivel németül levelez, franciát tanul, maga is szegény kosztosdiák házitánító. Mademoiselle Chantal, a Savoie-ából Kaposvárra került hegyi paraszt származású nevelőnő, aki romantikát keresett; egzotikus tájakat, vad népeket akart látni, – itt horgonyzott le, s nyelvtanárként központjává vált a kaposi „jó társaságnak”. Van kivel beszélni Rousseau-

8. Pomogáts Béla írása. *Literatura* 1974/1. p. 127.

9. Tüskés Tibor: Hódolat a szülőföldnek. *Somogy*, 1973/1. p. 5–7.

ról és Taine-ről, Szalézi Szt. Ferencről és Eugene Sue-ről, az Annecy tóról és Lausanne-ról. Szemünk előtt tágul a francia nő által egyenjogúsított diák horizontja európai méretűvé, s mert tudjuk, hogy az Eötvös kollégium ezeket az álmokat realizálta, hihetünk a csodának, a nagyra törő kamasz-vágyaknak. Zsongító édes-bús érzéseket, szecessziós (neoromantikus?) színeket, izeket hoz magával a szülőföldről. Igazán ezek a kötetek magyarázzák a kongeniális Proust fordításokat, hiszen maga is az eltűnt idő nyomába iramodott.

Kalandos és ismeretlen világba vezették Balzac, Tolsztoj, Turgenyev, Flaubert, Stendhal regényei. „... Mit kerestem bennük én érthetetlen szomszám, amely kamaszkoromban száz különböző irányba terjeszkedhetett, mint a fa fiatal ága, mint a szeszélyes szőlőkacs, mint a patak nőtt hegyi forrás? Mi hiányzott? Mit kerestem? Hisz nagyjából mindenem megvolt, tanulhattam, városba kerültem, senki sem bántott, barátaim voltak... S mégis csak akkor voltam boldog, ha könyvvel a kezemben szabadon olvastam és álmodoztam.” (118. p.) A fővárosba érkezve ezek a regényhősök lesznek majd testőrei, s Balzac hősei, Dickens irlalma, Jókai optimizmusa, Andrej herceg, Lyhne Niels, Jenőy Kálmán és a többiek állnak majd lelke és a közömbös külvilág közé, védve a fővárosi társak gögjétől, és alig leplezett fölénytől. Mondataiban felfedezzük az előbeszéd ritmusát. A mondatok zenéje, a célba találó hasonlatok, az érzelmek korlátlan áradása mellett jelentős fegyelmező, mederben tartó erő a klasszikus műveltség, a latin nyelvek logikája.

„Magszerettem-e Kaposvárt? Talán igen, hisz nyolc hosszú évet töltöttem ott első fiatalságomból, hiszen ott jöttem tulajdonképpen az izére mindennek, a tudásnak, az ismeretnek, a legjobb értelmű civilizációnak, ott nézhettem először, így véltem, az élet titkaiba és ellentmondásaiba, a legelső barátságok, a legelső szerelmek, a nagy álmélkodások, a nagy ábrándok mélyibe – egyszóval, szülőfalum után ott találtam meg legjobban, legteltjesebben, legdöntöbben hajlamaim, szomszám, ismereteim, becsvágyaim legelső, legelevenebb, legtáplálóbb forrásait. S mégis bármily hálával is gondolok erre a városra, Somogy megye székvárosára, szűkebb szülőföldem központjára, miért tagadjam? még ma is bizonyos elfogultsággal gondolok rá, mert nemcsak első „sikereim” s elégtételeim születtek ott, hanem első sebeim, keserűségeim és megalázásaim, főképp mert örök falusiasságom sohasem tudott felolvadni ebben a büszke városi közösségben, minden valószínűség szerint nem Kaposvár hibájából, inkább, sőt nagyobbbrészt, a magaméból...”

Akad véleményem,¹⁰ mely a tudatos harmónia felbomlását látja *A falutól a városig* című műben. Inkább arról lehet szó, hogy amikor Gyergyai a könyv első részében folytatva előző regényét újabb és

újabb emlékeket árul el Édesanyjáról és a szülőfaluról; – még az otthonérzés uralkodik. Bár anyja életét még egyszer áttekinti (Anyám hét lakása); s a szomorkás líra ezeket az első fejezeteket még jellemzi – a bajomi emlékképek már fakulni kezdenek. Megkezdődik az „elfakult fényképek” különleges harca az idővel, a mulandósággal. Igazából ő sohasem szerette a székvárost, de azért Kaposvárt is úgy mutatja be (tudatosan követve az előző kötet szerkesztési módját és stílusát is) mint korábban Nagybajomot.

A mű harmadik része (Háború után) napló. Kevesébe rokonítható a visszaemlékező első fejezetekkel. Az író a nagyvárosban és a külhonban töltött évek után érkezik vissza a szülőmegyébe. „Kimerültség, közöny, érzéketlenség a táj, az utazás, a változás iránt... valami mély tompultság, valami nyomasztó levertség” – így jellemzi lelkiállapotát, s a vonaton Dombóvár után, szinte észrevétlenül ébred benne az optimista, tervezető, munkára kész ember. Nem bonyolódott a kor politikai mozgásának ábrázolásába, nem ismerjük meg a háború utáni Nagyatád napi tennivalóit, de általános helyzetrajzai a vidéki kisvárosoknak ma is érvényes leírásaivá váltak.

„Vidéken épebbek a szenvedélyek, kevesen vannak, mind ismerik egymást, több jut egyre a csalódások, irigységek, keserűségek halmazából? vagy hogy több a surlódási felület az egymásra utaltság, s közelség miatt? vagy hogy itt nincs, ami elvonja az embereket a maguk személyes indulataitól: foglalkozásuk inkább időszaki, nem olyan állandó és gépies, mint a városiaké, szórakozásuk kevesebb, se színház, se zene, csak mozi vagy sport, az is szórványos, kevés, ötletszerű, könyveik nincsenek, s ha olvasnak is, saját szenvedélyeikre ismernek, s a könyv is csak azokat táplálja bennük; a politika itt szintén személyes és régi haragok éltetik. Marad a pletyka, a szorgos, szívós, kölcsönös, kérlelhetetlen figyelés, marad a vallás vagy a pártélet, régebben egymással párhuzamosan, ma egymás ellen, marad a szerelem, de itt inkább mint másutt a pletyka, a vallás, a párt, sőt érdek hármasság, sőt négyes korlátjai között; s marad a bő, anyagias élet, a jó ebéd, nagy ivászatok, a korai hárj, a sűrű részegség, s még a legjobb esetben is, értem a legmiveltebb házakban is, a háztartás művészetének, a konyhának, a lakásnak, a befőzésnek, a takarításnak, a pincének, a kertészkedésnek a betegséggig, a hóbertig, a szenvedélyig fejlesztett tisztelete. Egy nagytakarítás, a befőzés, a disznóvágás csupa fontos esemény, nemcsak a háziasszonynak, hanem a családnak, a rokonságnak, a szomszédságnak is. S elfelejtem a családot, a gyermekek kultuszát, a rokonság számontartását, – s ezzel szemben az öregek nemegyszer kiméltetlen féltetelét. Ez a családka, jóleső, a városnak oly üdítő csend ki tudja mi-

10. Szügyi-Varga id. m. 161.

lyen szenvedélyeket, mennyi ki nem élt ábrándot vagy vágyat, mennyi talán jogos becsvágyat, mennyi lobogó gyűlöletet, mennyi kegyetlenséget és kép-mutatást takar? miközben jobb híjján, tehetetlenség-ből, spontán kép-mutatásból, jólneveltségből a kismacsokról, a hizókról, a termésről vagy a bor áráról beszélnek...” (A falutól a városig, p. 228.)

Gyergyai trilógiaépítő módszerének is tanúi lehetünk e kötetet forgatva. Miként Dante terzinái, vagy modernebb példát idézve Gabriel Marquez Száz év magányának gondolatritmusai – ismétlődésükkel – a motívumok sietség nélküli összefonódásával keltik a végtelen hömpölygés, áradás érzetét. Anyám meg a falum, s a falu tovább viszi a szülét is a városba, a város mindkettőt a világba – de mire ezt végig-gondoljuk a kitérult világ összezsugorodik, s egy ölelő gesztusba minden belefér... Ezek a fejezetek arról győzik meg az olvasót, hogy Gyergyai olyasféle szociográfia írására is képes, melynek nagyszerű példái a Város és vidéke, vagy a Kiskúnhalom. A meghatottság diktálta sorok: „nincs szülőm, se szülőtem, csak te, s úgy térek meg mindig hozzád, mint gyermek az anyjához, mint madár a fészkére, mint a tékozló fiú, ha egyszer elpazalta örökségét...” – nem valaminek a lezárását, hanem az új feladatok megjelölését, a folytatást ígérték.

Hiszen mit is vihetett valaki magával Nagybjom-ból – mely romokban hevert –, Kaposvárról vagy Nagyatádról néhány hónappal a háború befejezése után? Talán „... azt a La France rózsabokrot, ma reggeli pompájában, felfrissülve az éjszakai eső után, négy kinyílt és nyíló rózsájával, tisztán, üdén, harmatosan, mint egy menyasszonyi bokréta? Vagy méginkább a medenceépítőket, ezeket a jókedvű, jóképű fiatal munkásokat, ahogy szüntelenül sűrögtek a homokhordással, földásással, homokszítással, földdöngetéssel, gyalulással, cementezéssel, fűtyörésze, énekelve, figyelmük és izmaik teljes odaadásával, s körülöttük a kisváros aggódva figyelő és váró népével, a mezítlábas gyerkőcökkel, a kamaszodó sportolókkal, a község előljáróival, a fiatalabb rendőrökkel, a kíváncsiskodó lányokkal, a környékbeli fürdőzőkkel, akik mind látni akarják a munkát, a munka haladását, a medencét, az uszodát, aminő még nem volt itt, se pedig a környéken – ezt a kedves kandi képet, s ezeket az izzadó, naív és névtelen kis hősokeket, akik fiatal erejüket, s képességeik legjavát adják ezért a szép munkáért, a kisváros fiatalságának örömeért. Mintha csak egy nagy képet, egy napfényes csoportképet látnék az épülő medence körül, s a gesztenyefák perzselt lombja alatt, a permetező szökőkúttal, a fekete kendős s a fürdő után a fűvön pihenő asszonyokkal; miközben a napfény csak úgy csorog a homokhordók testére, a kőművesek vállára, egy szomjasan kortyoló fiatal mun-

kás arcára, a homokhalomra, az ácsorgókra, a fákra, a medencére... Vagy pedig ezt a szegény öreg grófnét, a közelmúlt hervatag jelképét, ahogy ma reggel is beállított tanácsért, pénzért, segítségért, mert tele vannak odahaza adóssággal, félelemmel, szegénységgel és tehetetlenséggel...”

Mindez így együtt: a bimbózó és kinyílt rózsáktól a hervatag a letűnt világot képviselő kivadári grófnéig – középen a munkával szerzett haza, a legnagyobb boldog magyar élet képe: ez Gyergyai Albert legigazabb vallomása a szülőföldről.

Az írásokban megvallott szülőföld-szeretet, az így kialakult szülőfalu-kép kiegészíthető az ember gesztusaival. A mai nagybjomiak erről is sokat tudnak mesélni. Horváth Éva a könyvtár vezetője szinte az utolsó órákig hűséges szeretettel közvetített a szülőfalu és az utóbbi évtizedben egyre betegesebb Professzor között. Paládi Éva tanító szakdolgozati feladatú választotta – 1979-ben a kaposvári Tanítóképző Főiskolán – Gyergyai Albert és Nagybjom kapcsolatának bemutatását. (A későbbiekben első-sorban az Ő szavaik alapján próbálom idézni a szülőfalu és Gyergyai kapcsolatát.)

Tanulságos lenne először megnézni a mai Nagybjomban a Gyergyai által megírt századeleji faluhoz képest mi változott. Egy a maga nemében kitűnő falumonográfia¹¹ segít az összevetésben. Egyrészt ellenőrizhetjük Gyergyai leírásainak hitelességét, másrészt látjuk a falu történeti fejlődését, átalakulását.

Érdemes persze másképpen is szűkíteni a kört. Gyergyai módszere szerint szembevetni azt a régi életformát: „amikor minden együtt volt, minden »rendben«, valami tündéri mozdulatlanság, s mint télen a kályha mellett, úgy melegedhettem a szeretetben” – a maival. „Hősei” könnyen azonosíthatók ma is. Édesapjáról így írt: „maga volt a szorgalom a munkabírás”. Csikvár néni tanítványa volt a 3–4. osztályban. Így emlékezik ma: „nyugodt, jóságos ember volt, nagyon szerette tanítványait. Őt is mindenki tisztelte és szerette.” A zsidó iskola, ahol Schlesinger Ignác tanítoskodott a múlt század második felében élte virágkorát. „A környék legjobb iskolájának tartották, s nem alaptalanul. Gazdag szertári állomány, a tanulók kis létszáma eredményessé tette az oktatók munkáját. Az iskolában német nyelvet is tanítottak, ami rendkívül vonzóvá tette az intézményt a jómódú polgárság előtt. A századfordulón, Schlesinger Ignác tanítósága idején Sárdról, Kiskorpádról, Csökölyből, Marcaliból, Nagyatádról és Lengyeltötiből is voltak növendékei. Keresztények sem idegenkedtek az intézménytől. A helyi és környékbeli tehetősebb földbirtokosok gyermekei az iskola tanítójának magántanulói voltak.”¹²

11. Solymosi László–Mikóczy Alajos: Nagybjom története (Gyergyai Albert előszavával) Kiadja a Nagybjomi Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága. Kaposvár, 1979. p. 510.

12. Solymosi id. m. p. 352.

A lakosság felekezeti megoszlása:

	1870	1890	1910
katholikus	2265	2711	3436
református	1611	1583	1360
evangélikus	37	12	32
izraelita	396	352	206
együtt	4309	4658	5034

Az iskola látogatottsága egyedül a zsidó iskolában nem okozott¹³ gondot (a mezőgazdasági népességet felölelő katolikusok és reformátusok tanköteleseinél ez állandó problémát jelentett). A zsidó lakosság csökkenése az iskola jövőjét megpecsételte, az első világháború után az izraelita iskola bezárta kapuit.

Tanulságos megnézni miként alakult a községi óvoda sorsa. 1885-ben kérték Fekete István és Schlesinger Ignác tanítók a képviselőtestületet, hogy biztosítson 150–200 forint fedezetet egy községi óvoda fenntartására. Az alacsony gabonaárak okozta szűkös anyagi helyzetre hivatkozva utasították el a tanítók kérelmét. Ez ismétlődött 1889, 1892, 1893-ban is, mígnem 1896-ban Zóka Ilona képesített dajka magánóvodát nyitott. Elképzelhető, hogy a gyermek Gyergyai Albert otthon mennyit hallott az óvoda szükségességéről, s hogy a jövő generációk neveléséért felelősséget érző pedagógus apa és környezete, milyen örömmel köszöntötte több mint egy évtizedes hiábavaló kérvényezés után Zóka Ilona magánóvodáját, melyet kezdetben 10, később több gyerek látogatott. Íme a „Megfakult fényképek” fejezet Zóka Ilonája: „nem volt szép, s mégkevésbé fiatal, szőkés haja szinte egybemosódott halvány, kissé fád arcával, viszont volt a nézésében valami elkeseredett akarat: ki tudja mennyit kellett vesződnie, míg megszerezte a diplomáját, s utána meg az engedélyt, hogy a mi falunkban óvodát nyisson. Akkor még nem mindenhol érezték ezt szükségesnek, s a valószínűleg paraszti? vagy iparos? származású Zóka Ilona biztosan sokat szaladgált a megyében, míg végre nálunk letelepedhetett... Én az óvodát egyedül Zóka Ilonával tudom elképzelni...”¹⁴ Természetesen ugyanígy azonosíthatók gyermekkori barátai: „ács fia Jancsi”, „asztalosinas Jóska”, vagy Kutor Milike, a katolikus iskola mindig talpig feketében járó jóságos tanítónője. Etel is él még – ma már őszhajú nagymama. (Paládi Éva közlése.)

A Nagybjom történetét feldolgozó monográfia lapjain igazolódnak azok a megfigyelések is, melyek a „vásárosz” szabómester és az „úri szabó”; Popovics úr: a barátságatlan borbély; az agglagénynek maradt titokzatos bőráros, életére vonatkoznak.

A tárgyak is átalakulva őrződtek meg. A szegény tanítólakás – mely 11 éves koráig Gyergyai otthona

volt – az iskolaépület felét foglalta el. A ház és az udvar között egy „színalja” volt. Egy ól és egy nyári ebédlőfele mellett. Azóta a „színalja” helyére istálló épült. A ház mai derék lakói állatokat nevelnek, a régi gesztenyefákból egy maradt, a többiek helyén szőlőlugas és gyümölcsfák. A hajdani nárciszok és jácintok helyén másfajta virágok illatoznak; a ház előtti hársak közül kettő még régi, a többiek helyére tuja fák kerültek. A régi fanyeles kút, ma kerek.

Gyergyai már régen elkerült Somogyból, amikor útjára indult az első autóbussz Kaposvár és Böhönye (1924) majd Nagybjom és Jákó között (1926). Itt először egy 10 férőhelyes járat bonyolította le – naponta háromszor közlekedve – a forgalmat, majd ezt egy 40 személyes autóbussz váltotta föl: A tulajdonosok Vajka János és Pécsi József voltak. Az egykori sofőr: Merkei József, mesélte a mai érdeklődőknek, hogy igen jól emlékszik Gyergyai Albertre, aki megérkezésekor már az autóbusszon mindig Édesanyja hogylétét tudakolta. Az ő halála után ritkábban tért haza Nagybjomba. Ármuthné, az özvegy fűszeresné – ő volt Édesanyja utolsó szállásadója – majd a háború után a tejcsernokok Szabóékat látogatta, náluk töltötte szabadságát.

Haláluk után Horváth Éva könyvtáros volt a fő kapcsolattartó az egy-egy napra szülei sírjához érkező író és a szülőfalu között. Leveleiben Gyergyai mindig az egész falut is köszöntötte. Az azonos szokásrendszer, a hagyományok, a közösségi rend, az egyforma gondolkodás és beszéd, az egymásrautaltságból adódó összhang volt alapvető élménye.

Talán az is jellemző erre a kapcsolatra, amit *A falutól a városig* c. kötetben így ír le: „A bécsi repülőtéren egy hölgy hirtelen megszólított, hogy vigyázzak a bőröndjeire, amíg a büfében kávéit iszik. – Hogy bízhat rám, ismeretlenre, ennyi drága bőröndöt?, kérdeztem tőle csodálkozva. – Megismertem, felelte, a beszédén, hogy egyazon faluból vagyunk: ennél jobb kezeség nem kell.” Horváth Éva mesélte, hogy amikor Gyergyai meghallotta, hogy egyik pesti kórházban egy nagybjomi asszony fekszik, a neki segítő egyetemisták egyikével virágot és kompót küldött jobbulást kívánva. „Talán azért szerettem ezt a poros, álmos nagy falut, mert külsőleg alig változott, mert úgy lapozhatok benne, mint egy régi gyermekkori képeskönyvben, mert csak itt élhetem újra az életemet, teljesen, szegény nélkül, természetesen, hiába neveznek „tanár úrnak”, hiába emlegetik a koromat, hiába idézik a halottakat, – csak itt lehetek lelkifurdalás nélkül az, aki negyven-ötven éve voltam, mert itt találok, itt találhatom meg, s az se baj, ha nem találok, a keresése is élvezet, ábrándjaim egész életem forrását”.¹⁵ Alföldy Jenő figyelte meg,¹⁷ hogy Gyergyai a szavak pazarló feleslegét is képes a figyelem fokozására fordítani. Miközben le-

13. *Solymosi id.* m. p. 342.

14. SML. Nagybjom képviselőtestületi jegyzőkönyvei.

15. *Gyergyai Albert: A falutól a városig.* Bp. Szépirod. 1979. p. 59.

16. *A falutól a városig* p. 343–4.

17. *Alföldy Jenő. Élet és irodalom.* 1973. 3. 11. p.

nyűgözve olvassuk a prousti emlékfolyamot, az „el-tűnt idő” nyomába eredt író önéletírását; – azt is látjuk, hogy ma már alig érvényesek a 30 év előtti szociográfiai megfigyelések, leírások. Az író – aki régebben arról álmodozott, hogy visszavonulva Nagybajomba költözik (Szabóék kertes házát szerette volna megvásárolni) – érzékelte a nagy változásokat; ezek bemutatása azonban korántsem sikerült úgy, mint a századfordulós Bajomé. Természetesen egy naplótól helytelen lenne számonkérni mindazt, amit a szociográfiától remélünk.

Az 1944 őszén, 45 tavaszán Bajom környékén megmerevedett front következményeként a falu nagyrésze romokban hevert, templomtornyait felrobbantották. A falu újonnan épült faluképbe illeszkedő, a népi építészet hagyományait őrző pártszékházért a tervező Egyed Tibor Ybl-díjat kapott. Két általános iskola, bölcsőde, 270 férőhelyes óvoda bizonyítja Bajom nem pusztán anyagi világában gazdagodik.

Gyergyait 1968. febr. 15-én ünnepi tanácsulésen választották a falu díszpolgárává. Az elismerést a bevezetőben közölt szavakkal köszönte meg. Hogy ez mennyire nem pusztán udvarias gesztus volt, azt a

Az író szülőháza előtt beszélget a ház mostani lakójával, Czebeli Jánosnéval és az áfész elnökével, Kányási Kálmánnal

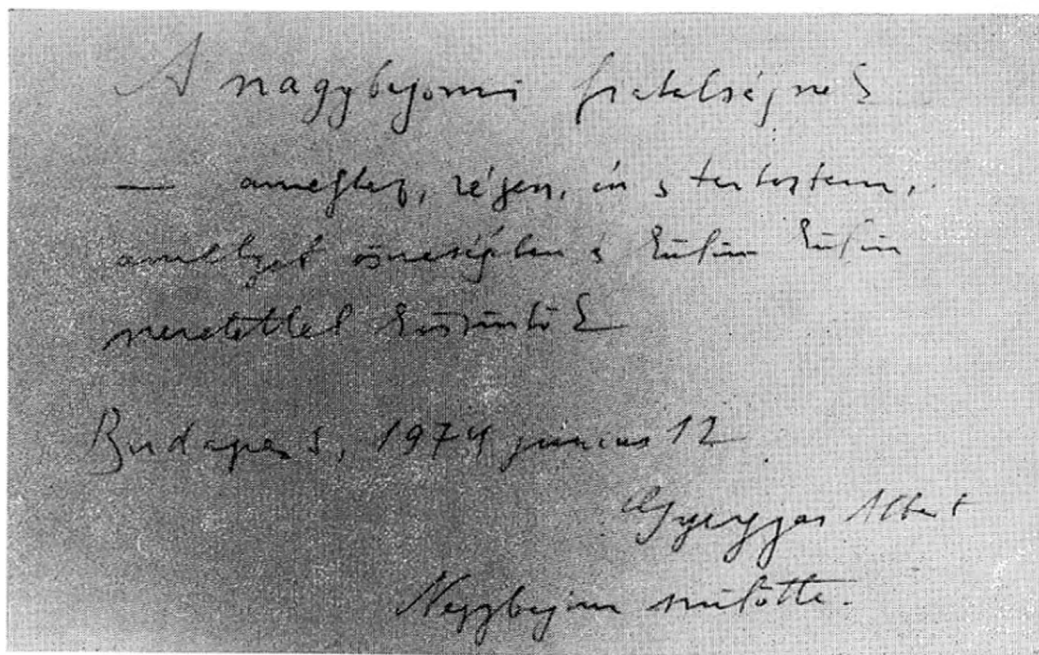
falu vezetőihez írt levelei bizonyítják. Kányási Kálmánnak a pártbizottság akkori titkárának írta: „Hálásan köszönöm Néked is, mindnyájatoknak, egész szülőfalumnak, hogy ilyen szép és felejthetetlen napot szereztetek egy földiteknek, aki jól tudja, hogy felét sem érdemli meg a sok elhangzott dicséretnek, de aki szeretne addig élni, amíg ezt meg is hálálhatja.”

Domján Lászlónak, a községi tanács elnökének: „Igen tisztelt Elnök Úr, kedves Barátom! Addig amíg köztetek, bajomiak között voltam, egy csöpp fáradtságot nem éreztem és maradtam is volna még szívesen, de hát a másnapra is kellett gondolni. Minden olyan szép volt, mint egy álom és úgy éreztem magamat, mint a bibliai tékozlófiú, aki sok vándorlás meg nyomorúság után végre hazatalál a szülői házba. Szívemből köszönöm mindnyájatoknak ezt a napot, ezt a díszpolgári oklevelet, ezt a szerető fogadtatást – és szeretnék még száz évig élni, hogy hálámat és szeretetemet szülőhelyem iránt tettekkel is ki tudjam fejezni.”

Többször segítette könyvadományokkal a községi könyvtárat; az iskolának évente pénzt küldött a szegényebb irodalomszerető diákok támogatására. 1973-ban 10 ezer forintos alapítványt létesített erre a célra. „fogadjátok szeretettel cserébe azért a sírhelyért a katolikus temető legszélén, közel az országúthoz és a volt zsidótemetőhöz.” (1973. szept. 8.) A felső tagozatosoknak minden tanévben pályázatot hirdetnek az alapítvány elnyerésére. A jelentkezőknek irodalmi művet (prózát vagy verset) kell készíteniük, amely kapcsolatban van az anya vagy a falu témájával. A szülőföld, a szülőfalu, az édesanya szeretetének mindenki meglevő érzését a gyerekek kis írásokban fogalmazzák kerek egészé. Tanévzáró ünnepélyen a nyertesek felolvassák műveiket, majd átveszik az érte járó pénz- és könyvjutalmat. (Stefka István 1974-ben rádióriportot készített az alapítványról.) Az iskola honismereti szakkörének diákjai gondozták Gyergyai szüleinek sírját, gyűjtötték a Professzor-

Séta az emlékek helyén (1968. február 15.)

ra vonatkozó emlékezéseket. 1978-ban mikor a falu vezetői nála jártak, beszéltek egy Gyergyai szoba létrehozásáról. Bakó László, a nagyközségi pártszervezet titkára elmondta, hogy ebben a szobában szeretnék elhelyezni az író dolgozószobájának bútorait, könyveit, kéziratait és kitüntetéseit. Mindehhez megszerezték a Professzor hozzájárulását.

Már-már valószínűtlen a harmónia, mely a szülőfalu és irófia között teremtődött. Gyergyai viszonya falujához azonban nem pusztán kritikátlan lelkendezés. Az ő faluszeretete faluféltés is egyben. Erről tanúskodik az a levele, amelyet 1973. május 1-én írt a falu tanácselnökének:

„Egy bajomi nálam járt és keservesen panaszkodott, hogy a zsidó temető összeomlik és hogy a sírokat feltörik és a köveket egy orgazdának eladják, igaz ez? Mert itt Nagybjom és a bajomiak jó híréről és becsületéről van szó! Azt merném tanácsolni, hogy bontassátok le a kőfalat és adjátok el a téglákat, a temetőből meg csak annyi terület tartsatok meg, amennyit a halottak sírjai elfoglalnak, a többi földet adjátok bérbe, vagy adjátok el (ha van jogotok hozzá). A sírokkal megtelt részt pedig az összegyűlt pénzből kerítsétek be sodronykerítéssel, az messzire láthatóvá teszi a temetőt és így talán kevesebb bátorsága lesz a sírablóknak és sírgyalóknak nemes foglalkozásuk gyakorlására, például, ha ti, értem a nagyközséget némelykor utánanézték és a rajtakapott bűnöst vagy ti büntetitek szigorúan vagy átadjátok az illetékes hatóságoknak. Mert különben országos botrány lesz, ha a lapok is felfedezik, mi történik egyes temetőkkel és én se szeretném, ha a mi falunk szégyenben maradna.” Végakaratára szerint a farkasréti temetőben tartott búcsúztató

tó után, 1981. aug. 5-én, az általa kiválasztott helyen a nagybajomi katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra a katolikus egyház szertartásai szerint.

A regényes önéletírás első és második kötetéből a századelő megyeszékhelyét is megismertük. Kaposvárhoz jóval lazább szálak kötődtek. A gimnazista évek során írt novellák egyike a *Páhokiék* című, megjelent az *Új Idők* c. hetilap 1910. évi egyik számában. Még Nagybjomban, édesanyjával sétálva, hallotta egy parasztasszonytól a történetet börtönbe hurcolt, soha vissza nem tért férjéről. Az elbeszélésben alig változtatott a történeten, s igencsak megszeppent, amikor a kaposvári főgimnázium tekintélyes-szigorú igazgatója megróta, hogy mer ő egyáltalán diák létére szülről írni novellát. Két év sem telt el, s olvashatjuk az intézet 100 éves jubileumi évkönyvében Majunke József tanár írásában: „Mit hoz az iskola második százada? Nem tudom, de a reményem, a hitem szép képet fest róla... 1910-ben egy kis novella jelent meg az „*Új Idők*” hasábjain Szegő Albert VII. osztályos tanuló tollából... Hogy állja meg helyét az élet öldöklő küzdelmeiben nem tudom. De a nyilvánosság előtt való első szárnypróbálgatás jogosítson fel a reményre, hogy az ifjú Magyarország is becsületére fog válni száz esztendő viharaiiban megizmosodott intézetünknek...”

Szegő Albertnek azonban már inába szállt a bátorsága, a falusi fiú féltékenysége és a bontakozó művészi öntudat párharcából átmenetileg az utóbbi került ki vesztesen, s a fővárosi fölényes szerkesztők és magabiztos írójelölt társak sem segítették önbizalma visszaszerzésében.

Fóthy János barátjával tapsolták végig az Ady-matinét Kaposváron a Korona kávéházban 1908-ban, – mely után a költő megírta a *Kisvárosok őszi vasárnapjai* c. költeményét. (Később Fóthy János ajánlotta a Centrál kávéházban Babits figyelmébe a Franciaországot és Svájcot megjárt fiatal bölcsészt, mint aki ismeri személyesen az új Nobel-díjast, Carl Spitteler, s írta róla a *Nyugat* részére.)

A százéves állami főgimnáziumban töltött diákevek, későbbi alkalmi látogatások, nem tudták a Bajom iránt érzett szeretethez hasonlatossá, őszinte megbecsülésé, mélyíteni érzéseit. A felszabadulás utáni első tanévben az akkor Somssich Pál nevét viselő (ma Tánics Mihály Gimnázium) Alma Máter eretségi elnöke volt.

1970. évi Állami díjából 10 ezer forintot adott a gimnáziumnak. A neveléstület döntése értelmében a Gyergyai-díjat minden évben az iskola irodalomból legkiválóbb növendéke kapja (az összeg évi kamatával, 500 Ft-tal).¹⁸

Gyergyai Albert 1979-ben tanári alapítványt is tett. Egyszeri jutalmának célja: hozzájárulás külföldi tanulmányúthoz, nyelvyakorlási lehetőség teremtése. (E sorok írójának adományozott 5000 Ft-ot.) Az „ösz-töndíjas” aztán a Filler utcai dolgozószoba könyvekkel, folyóiratokkal megpúpozott kis kerek asztala mellett szabályszerű kollokviumot tett, nemcsak a Gyergyai által ifjúkorában megismert Jéna, Weimar, Naumburg, Erfurt, Lipcse mai arcáról, hanem Herder, Schiller, Goethe életművéről, Eckermann feljegyzéseiről.

Az Alma Máterhez fűződő kapcsolat folytonosságának és kétoldalúságának bizonyítéka az is, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemre került volt Tánics-gimnazisták többnyire tagjai voltak a „brigádnak” (ők jártak naponta bevásárolni, intézték a mozgásában már erősen korlátozott professzor leveleinek postázását). Közülük is Élthes Ágnes, Hóvári János, Rugásy Gyula nevét emlegette legtöbbször; soha

nem mulasztva el az alkalmat, hogy üzenjen az ott-honiaknak. Szíves szeretettel írt biztató levelet a gimnázium egyik legkitűnőbb diákjának, aki fellebbezéssel jutott be Szegedre a József Attila Tud. Egyetemre magyar–francia szakra. Arra figyelmeztetett, hogy hosszú távon mindig az igazi tehetség és tisztesség érvényesül. Az életútjáról szakdolgozatot író kaposvári főiskolásokot, akik kérdéseikkel ostromolták; ugyanolyan elfogódott szeretettel fogadta, mint a „Somogyi tájak, emberek” sorozat számára képes riportot készítő újságírókat. (Kerzsa Imre egész oldalas tanulmányában értőn rajzolta meg Gyergyai Albert portréját.)

Összefoglalásul leírhatjuk, hogy Gyergyai Albert, aki a szeretetet az élet nélkülözhetetlen kovászának tartotta, maga is szeretettel megáldott ember volt. Szülőföldjétől – kicsinyektől és nagyoktól, hivatalosaktól és választottaktól – még életében megkapta a legtöbbet: az önzetlen megbecsülést. Az életmű egészének áttekintésére, elemzésére vállalkozó kutató ezernyi adattal igazolhatja Gyergyai a Nagyvilág olvasói számára írt sorainak hitelességét:

„Mindegy, bárhogyan alakult is sorsom, nem sajnálom, hogy életemet egyetlen tételre tettem fel –, és ha arra gondolok, mennyi jót kaptam az irodalomtól, mennyi sok szépet a nagyoktól, milyen látóvá és érzékenyvé tettem, mennyire megvilágítottak és megokosítottak, milyen bölcsen és szívósan csepegtettek egyre belém a megértést, a türelmet, az igazságérzetet és a szeretetet, akkor büszkén is, szerényen is kénytelen vagyok kimondani, hogy annyi töredék, annyi játék, annyi hamvába holt remény ellenére, nem éltem egészen hiába, mert hiszen a barátok kicsi, de hű serege vesz körül, s talán még ad a sors pár jó évet, hogy amit eddig csak részlegesen, csak formátlanul fejeztem ki, azt ezentúl egészében, s lényegesebben hirdethessem, mind a hívek és barátok, mind a magam okulására, hisz semminek sincs soha vége, s kezdődhet minden előről...”

Szijártó István

18. VOLUNTAS. (A kaposvári Tánics Mihály Gimnázium ifjúságának lapja.) 1981/5–6. XIII. évf. p. 10. „Gyergyai-díjas” gimnazisták:

1970. Kovács Barna (ma mérnök, a Somogy megyei Tánics dolgozója. Irod. tanára: dr. Szijártó István.)
 1971. Illés Katalin (az ELTE magyar–népművelés szakán végzett, tanársegéd a Kaposvári Tanítóképző Főiskolán. Irod. tanára: dr. Szijártó István.)
 1972. Szultzer Ilona (közgazdász. Bp-en dolgozik. Irod. tanára: Krasznai Lajos.)
 1973. Élthes Ágnes (az ELTE magyar–francia szakán végzett, Bp-en tanít. Irod. tanára: Krasznai Lajos.)
 1974. Tóth Katalin (a Tanítóképző Főiskolán végzett) Kaposváron tanít. Irod. tanára: dr. Szijártó István.)
 1975. Németh Klára (Szegeden magyar–francia szakon végzett, a Tánics gimn. tanára. Irod. tanára: dr. Szijártó István.)
 1976. Brávóc Katalin (Szombathelyen magyar–népművelés szakot végzett, ott dolgozik. Irod. tanára: dr. Szijártó István.)

1977. Bóra Enikő (Szegeden magyar–francia szakon tanul. Irod. tanára: dr. Szijártó István.)

1978. Komáromi Veronika (Szegeden magyar–francia szakon tanul. Irod. tanára: Szoliva Jánosné.)

1979. Szilágyi Gábor (Veszprémben a vegyipari egyetemen tanul. Irod. tanára: Szoliva Jánosné.)

1980. Sárecz Judit (Pécsen joghallgató. Irod. tanára: Szoliva Jánosné.)

1981. Kiss Mariann (Pécsen magyar–történelem szakon tanul. Irod. tanára: Mihályfalvi László.)

A Gyergyai-alapítvánnyal jutalmazott nagybajomi általános iskolásokról Paládj Éva írta tanulmányában: „Eddig kilencen írták be alkotásukat az alapítókönyvbe. Négy fiú (Sipos István, Breják Ferenc, Somogyi János, Kovács Attila) és öt lány (Matyók Katalin, Iváncsics Ilona, Simon Gyöngyi, Ámon Ibolya, Pálffy Mária). Közülük Sipos István katonai főiskolára jár, Breják Ferenc szakmunkás lett, Somogyi János, Iváncsics Ilona, Matyók Katalin középiskolások, Ámon Ibolya dolgozik, Pálffy Mária a soproni óvónőképzőbe jár, Simon Gyöngyi képesítés nélkül tanít és Kovács Attila most 8. osztályos.

GYERGYAI ALBERT MŰVEI

1. A mai francia regény (tanulmány) Bp. Franklin Társ. 1937. 212. p.
2. 50 francia regényről mesél. Bp. Káldor Kiadó 1964. 179. p.
3. A francia felvilágosodás (ant.) Bp. Művelt Nép 1954. 360. p.
Gyergyai Albert: Klasszikusok. (Esszék) Bp. 1962. Szépirodalmi Kiadó. 488. p.
5. Gyergyai Albert: Kortársak. (Esszék) Bp. 1965. Szépirodalmi Kiadó. 539. p.
6. Gyergyai Albert: A Nyugat árnyékában. (Tanulmányok, arcképek, emlékezések, kritikák.) Bp. 1966. Szépirodalmi Kiadó 422. p.
7. Gyergyai Albert: Anyám meg a falum (Visszaemlékezések) Bp. 1972. Szépirodalmi Kiadó. 310. p.
8. Gyergyai Albert: Ősz és tél között (Versek és műfordítások.) Bp. 1974. Szépirodalmi Kiadó. 190. p.
9. Gyergyai Albert: Dorottya Visegrádon. Bp. 1975. Szépirodalmi Kiadó. 45. p.
10. Késői tallózás (tanulmányok) Bp. Szépirodalmi Kiadó. 1975. 330. p.
11. Ima az Akropoliszon. (francia esszék – vál. és bev.) Bp. Európa 1977. 778. p.
12. A falutól a városig. (szülőföld trilógia 2. kötet) Bp. Szépirod. 1979. 427. p.

ISTVÁN SZIJÁRTÓ: DIE HEIMAT IN DER TÄTIGKEIT VON ALBERT GYERGYAI

Der hochgelehrte Schriftsteller, Literaturhistoriker, der Student, später der Professor des Eötvös-Kollegiums, von 1950 bis zu seinem Antritt in den Ruhestand Professor der französischen Literatur an der Budapester Universität war für die Fachleute und gebildeten Leser unserer Epoche bis zum letzten Jahrzehnt in erster Reihe von seinen Kunstübersetzungen von La Fontaine, Montaigne, Villon, Balzac, Flaubert, Proust un ausgezeichneten Essais, literaturhistorischen Studien bekannt. Dreimal hat er den Baumgarten-Preis bekommen, im Jahre 1937 den Französischen Ehrenorden, in 1970 den Staatlichen Preis, in 1971 das Diamantdiplom der Universität, an seinem 80-ten Geburtstag die Verdienstauszeichnung „Für das sozialistische Ungarn“.

Nach dem in den Ruhestand Treten begann er seine selbstbiographische Romantrilogie schreiben (*Meine Mutter und mein Dorf* – 1971; *Vom Dorf bis zur Stadt* – 1979; und beinahe bis zu seinem Tode arbeitete er an den jetzt noch in Handschrift existierenden 3-ten Band mit dem Titel: *Von der Stadt bis zur Welt*). Nach seinen wirkungsvollen Essais und Studienbänden (*Klassiker* – 1962; *Zeitgenossen* – 1965; *Im Schatten des Westen* – 1968; *Späte Nachernte* – 1975) liess er eine Gedicht – und Kunstübersetzungssammlung (*Zwischen Herbst und Winter* – 1974) erscheinen. Er schrieb Kinderverse (*Dorothea zu Visegrád* – Budapest 1975), redigierte, versah mit einer einleitenden Studie und teilweise übersetzte die ausgezeichnete französische Essaisammlung, *Gebet auf dem Akropolis* (1977).

Seit seiner Jugend plante er das Verfassen einer Racine-Monographie, und – zwar durch mehrere Jahrzehnte bis zu den letzten Wochen schrieb er mit gewaltigem philologischen Apparat sein Buch über Flaubert – er konnte es nicht ganz vollenden. Dagegen verfertigte er in seinem Krankenbett im Spital den 3-ten Band des grossen Werkes über Proust,

Auf den Spuren der verschwundenen Zeit, den Guermentes (in 1937 übersetzte er den *Swann*; in 1939 den Band *Im Schatten von knospenden Mädchen*). Der grosse Alte der Essai-Kunst und der ungarischen Übersetzungsliteratur im XX-ten Jahrhundert blieb unser Zeitgenosse. Er hat uns ein reiches Lebenswerk hinterlassen. Das ausführliche Kennenlernen seines Lebenspfades, die Eröffnung der Geheimnisse seiner Menschlichkeit kann uns alle bereichern. Im Sommer von 1981 kehrte er in seinem 88-ten Lebensjahr endgültig nach Nagybjom, in die Erde des Heimatdorfes zurück.

Albert Gyergyai (Szegő-Schlesinger) ist am 20-ten Januar des Jahres 1893 zu Nagybjom in Komitat Somogy geboren. Sein Vater, der Lehrer der örtlichen israelitischen Konfessionsschule versicherte eine sorgfältige Erziehung für sein den Büchern, den fremden Sprachen gegenüber schon früh sich interessierendes siebentes Kind. Er ging aus dem Kaposvárer Staatlichen Gymnasium in die Hauptstadt. In dem letzten Jahrzehnt seines Lebens schrieb er infolge der Ermunterung von Endre Illés die in der Studie analysierten biographischen Romane; oder wie er selbst gern zu nennen hatte: romanhafte Selbstbiographien. Er war ein seiner Heimat mit gerührter Liebe anhänglicher, dahin immer mit Freude heimkehrender Schriftsteller. Das Dorf war für ihn die erste lebendige menschliche Gemeinschaft, die er mit den Augen seiner Mutter anschaute, nebst ihr lieb gewonnen hat. Die Grundstimmung der biographischen Romane ist die Sehnsucht nach der für immer verschwundenen Gemeinschaft, nach der Ordnung, Frieden, Ruhe der Dorfsitten an der Jahrhundertwende.

Gyergyai's Tätigkeit macht uns auch darauf aufmerksam, dass unsere Pädagogik, Publizistik, Kunst oft jene moralische Zone ausser acht lassen, welche aus dem Gesichtspunkte des alltäglichen Lebens, der Entwicklung der Persönlichkeit die wichtigste ist.

Иштван Сиярто: РОДНОЙ КРАЙ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛЬБЕРТА ДЬЕРДЬЯИ

Писатель с большой эрудицией, литературовед, студент коллегияма им. Этвеша, позже его преподаватель, с 1950 года до ухода на пенсию — профессор французской литературы в будапештском университете, был известен до последнего десятилетия коллегам и образованным читателям в первую очередь художественными переводами Ла-Фонтена, Монтеня, Вийона, Балзака, Флобера, Пруста и отличными очерками, историко-литературными работами. Он трижды лауреат премии Баумгартена, в 1937 году он получил орден Почётного Легиона, в 1970 году Государственную премию, в 1971 году получил бриллиантовый диплом университета и по случаю восьмидесятилетия со дня его рождения орден за социалистическую Венгрию.

После того как он ушёл на пенсию, начал писать свою автобиографическую трилогию (*Мать да моя деревня* — 1971; *От деревни до города* — 1979; и он работал почти до самой смерти над третьим томом, находящимся теперь в рукописи, который называется: *От города до света*).

После томов очерков и статей, пользующихся большим успехом (*Классики* — 1962; *Современники* — 1965; *Под сенью Ньютона* — 1968; *Позднее собрание* — 1975) вышло в свет Избранное стихотворений и художественных переводов (*Между осенью и зимой* — 1974).

Он написал стихи для детей (*Доротья в Вишеграде* — Будапешт, 1975), редактировал и написал вступление к отличному сборнику французских очерков и перевёл часть сборника *Молитва на Акрополе* — 1977.

Он от юности собирался написать монографию Расина, и хотя работал с большим филологическим аппаратом, много десятилетий и до последних недель своей жизни над книгой о Флобере, он не успел кончить её полностью.

Но он успел перевести на постели в больнице *Германта*, третий том огромного произведения Пруста:

Вслед за пропавшим временем (том *Сван* он перевёл в 1937 году, том *Под сенью растущих девочек* в 1939 году).

Титан XX века жанра эссе и литературы перевода остался нашим современником. Он оставил для нас богатое творчество. обстоятельное познание его жизненного пути, раскрытие тайн его человечности может обогащать всех нас.

Он, летом 1981 года, в 88 лет вернулся в Надьбайом, в землю родной деревни.

Альберт Дьердяи (Сегё-Шлезингер) родился 20 января 1893 года в Надьбайоме Шомодьской области.

Его отец, учитель местной религиозной иудейской школы, обеспечил заботливое воспитание седьмому сыну, интересующемуся рано книгами, иностранными языками.

Кончив учёбу в государственной главной гимназии в Капошваре, он переехал в столицу.

В последнее десятилетие жизни он написал автобиографические романы, анализированные в моей работе, — или как ему нравилось называть их: романтические автобиографии.

Он был писателем, привязанным к своему родному краю с трогательной любовью, он был всегда рад возвращаться туда.

Деревня была для него первым живым человеческим коллективом, который он видел глазами матери, он полюбил деревню вместе с матерью. Основное настроение автобиографических романов — тоска по навсегда потерянному обществу, по порядку, миру, покою деревенских обычаев, живущих на рубеже столетий.

Творчество Дьердяи предупреждает нас и о том, что наша педагогика, публицистика и искусство часто не принимают во внимание зону морали, которая считается самой важной с точки зрения повседневной жизни, развёртывания личности.

ISTVÁN SZIJÁRTO: LA NASKOLOKO EN LA VERKARO DE ALBERT GYERGYAI

La verkisto kun vastaj scioj, literaturhistoriisto, studento de Eötvös Collegium, poste profesoro tie, ekde 1950 ĝis sia pensiigo profesoro de la franca literaturo en la Budapeŝta Universitato, por la fakuloj kaj kleraj legantoj-samtempuloj tute ĝis la lasta jardeko estis konata unuavice pro siaj eminentaj eseoj, literaturhistoriaj studoj kaj artaj tradukaĵoj de La Fontaine, Montaigne, Villon, Balzac, Flaubert, Proust. Li ricevis tri fojojn premion Baumgarten, en 1937 la francan ordenon de „Honora Legio”. En 1970 Ŝtatan Premion, en 1971 li ricevis la Diamantan Diplomon de la universitato, kaj okaze de lia 80. naskiĝtago la ordenon „Por Socialisma Hungario”. Post la pensiigo li komencis verki sian biografian trilogion da ramanoj (*Miaj patrino kaj vilaĝo* — 1971; *De la vilaĝo ĝis la urbo* — 1979; kaj preskaŭ ĝismorte li laboris pri la 3. volumo ankoraŭ manuskripta: *De la urbo ĝis la mondo*). Post la grandsukcesaj ese- kaj studvolumoj (*Klasikuloj* — 1962; *Samtempuloj* — 1965; *En la ombro de Nyugat* (Okcidento) — 1968; *Malfrua rikolto* — 1975) li aperigis kolektaĵon de originalaj kaj tradukitaj poemoj (*Inter aŭtuno kaj vintro* — 1974). Li verkis porinfanajn poemojn (*Dorottya en Visegrád* — 1975), redaktis kaj parte tradukis la eminentan francan esearon *Preĝo sur Akropolo* kaj verkis al ĝi enkondukan studon (1977).

Li planis ekde sia junaĝo skribi monografion pri Racine, kaj kvankam dum pluraj jardekoj tute ĝis la lastaj semajnoj li verkis per grandega filologia aparato la libron pri Flaubert, ne povis ĝin plene finverki. Sed li finpreparis en hoŝpitale malsanula lito la 3-an volumon *Guermentes* de la grava Proust-verko *Spure de forpasinta*

tempo (li tradukis la volumojn *Swann* en 1937, *En ombro de burĝonaj knabinoj* en 1939). Li restis nia samtempulo, en la XX. jarcento estimata nestoro de la artospeco eseo kaj la hungara tradukarto. Li heredigis al ni riĉan verkaron. La detala konatiĝo kun lia vivojo, melkaŝo de la sekretoj de lia domo povas riĉigi nin ĉiujn. Li revenis 88-jara somere de 1981 definitive al Nagybjom, en la teron de la naskiĝvilaĝo.

Albert Gyergyai (Szegő-Schlesinger) naskiĝis la 20an de januaro 1893 en Nagybjom en departemento Somogy. La patro, instruisto en la loka hebrea konfesia lernejo certigis zorgan edukon al sia sepa filo, kiu jam frue interesiĝis pri la libroj kaj fremdaj lingvoj. Al la ĉefurbo li venis el la altgimnazio de Kaposvár. Dum sia lasta vivjardeko laŭ la instigo de Endre Illés li verkis la biografiajn romanojn analizitajn en la jena studo; — aŭ kiel li prefere nomis ilin: romanajn aŭtobiografiajn skribaĵojn. Li estis verkisto kroĉiganta al sia naskotero per kortuŝa amo, kaj revenanta tien ĉiam kun ĝojo.

La vilaĝo estis por li la unua vivoplena homa komunumo, kiun li vidis ĉiam per la okulaj de sia patrino, ekamis ĝin kune kun ŝi. La baza etoso de la biografiaj romanoj estas sopiro al la komunumo poreterne malaperanta, al la ordo, paco, kvieto de la vilaĝaj kutimoj de la jarcentŝanĝo.

La verkaro de Gyergyai atentigas nin ankaŭ pri tio, ke niaj pedagogio, publicista agado, artoj ofte lasas sen atento tiun moralan sferon, kiu pleje gravas el la vidpunkto de la ĉiutaga vivo kaj disvolvigo de la personeco.